

Почати я хотіла б із витоків традиції західноєвропейської літератури. Зокрема — з першої письмової згадки в ній про те, як чоловік змусив жінку «заткнутись», сказавши, що її голос не може звучати публічно. Ідеться про сцену, закарбовану на початку Гомерової «Одіссеї» ще близько трьох тисячоліть тому. Сьогодні «Одіссея» — героїчна історія про пригоди та поневіряння, яких зазнав однойменний герой, повертаючись на батьківщину після завершення Троянської війни. Тим часом його дружина Пенелопа віддано чекала на повернення чоловіка, відбиваючись від залицяльників, які настирливо пропонували їй одружитися. Проте значною мірою «Одіссея» є й історією про Телемаха — сина Одиссея та Пенелопи, який упродовж поеми перетворюється з хлопчика на зрілого чоловіка.

Усе починається у першій книзі поеми. Пенелопа приходять до головної

ЖІНКИ ТА ВЛАДА

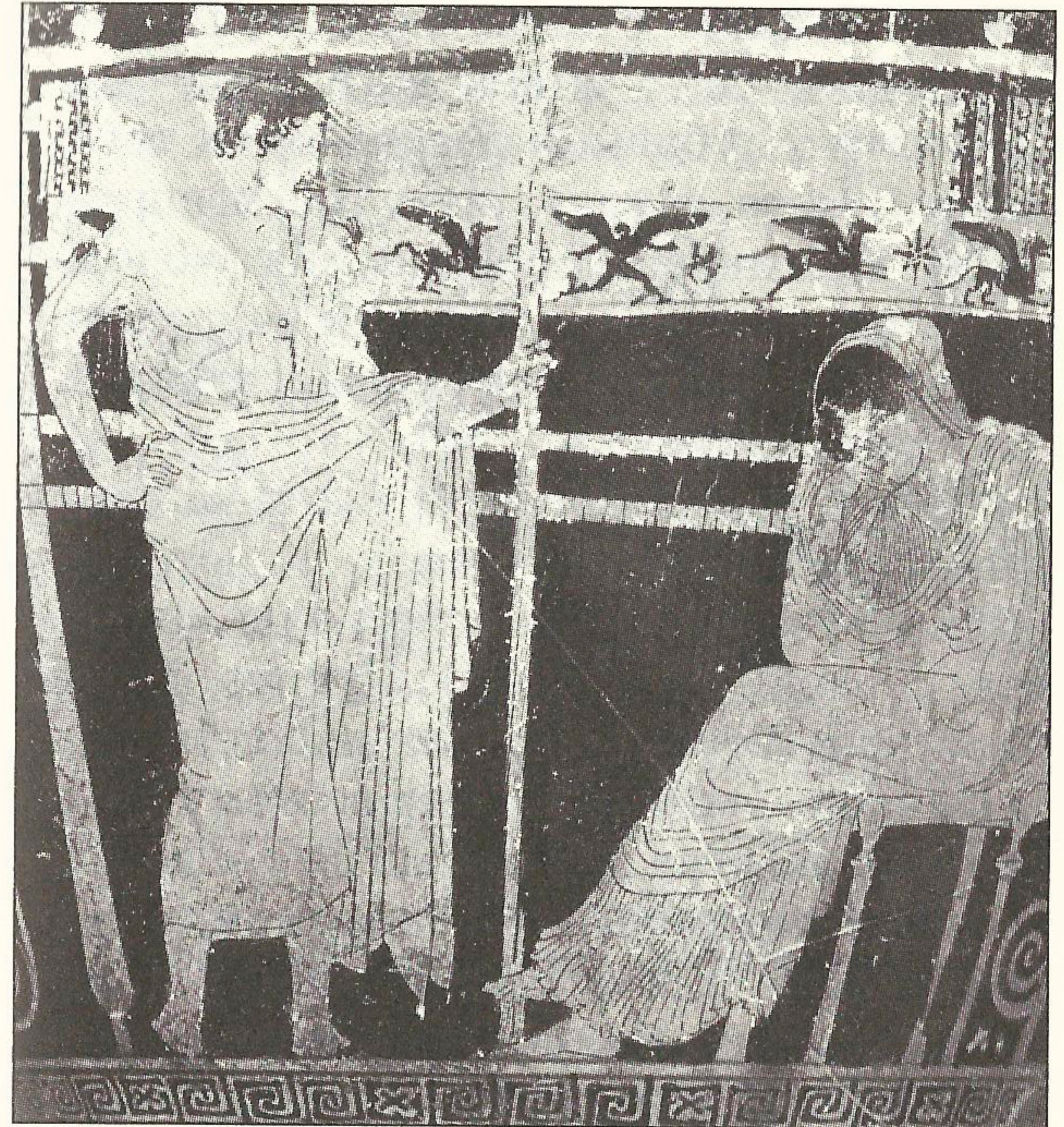
зали палацу зі своїх приватних покоїв, де рапсод виступає перед натовпом її залицяльників, співаючи про поневіряння грецьких героїв на шляху додому. Пенелопі пісня здається занадто сумною, тож при всіх вона просить рапсода заспівати щось веселіше — аж раптом у розмову втручається юний Телемах зі словами:

*Краще до себе вертайся
й пильнуй там своєї роботи,
Кросен своїх, веретен, та
доглянь, щоб служниці у домі
Всі працювали як слід.
А розмови вести — чоловіча
Справа, найбільше ж моя,
бо єдиний я в домі господар**

На цьому Пенелопа повертається до своєї кімнати.

З одного боку, аж смішно: малий, у якого ще молоко на губах не обсохло, вже береться затикати рота зрілій жінці. З іншого ж, ця сцена стала яскравим

*Переклад Бориса Тена (1; 356–359).

1. На цьому афінському горщику V століття Пенелопу зображено за ткацьким верстатом (ткацтво завжди вважалося ознакою добропорядної грецької господині). Перед нею стоїть Телемах.

ЖІНКИ ТА ВЛАДА

прикладом того, як із першої ж письмової згадки становлення культури західного світу жінок відмовляються слухати у публічній сфері. Більше того: твір Гомера показує нам, що невід'ємною частиною дорослішання чоловіка стає контроль публічних висловлювань та вміння заткнути представниць жіночої статі.

Також варто звернути увагу на самі слова, які обирає Телемах. У його репліці про те, що промови — це чоловіча справа, в оригіналі фігурує слово «*muthos*» (і тут не йдеться про етимологію слова «міф»). У гомерівському варіанті давньогрецької мови це слово позначало вагому публічну промову — на противагу пустим балачкам і пліткам, властивим будь-кому, в тому числі й жінкам, чи радше особливо жінкам.

Мене тут цікавить зв'язок між тим, як жінкам забороняють говорити, на прикладі класичної сцени з Гомерової творчості, та тим, як часто голоси жінок ігнорують у сучасних публічній та політичній сферах, хай де вони лунають — від парламентських трибун до виробничих цехів. Цю добре знану

«Чудова пропозиція, міс Трігґс! Можливо, хтось із присутніх чоловіків хотів би її висловити?»

2. Майже тридцять років тому карикатуристка Ріана Дункан зобразила атмосферу сексизму, яка панує чи не на кожній важливій нараді. Мабуть, неможливо знайти жінку, яка наважилась відкрити рота на схожій зустрічі й не відчула себе після цього на місці міс Трігґс.

«глухоту» до жінок яскраво спародійовано в старій карикатурі британського журналу Punch: «Чудова пропозиція, міс Тріггс! Можливо, хтось із присутніх чоловіків хотів би її висловити?». Мені хотілося б обміркувати, як такого роду ігнорування пов'язане з насильством, з яким сьогодні стикаються жінки, котрі таки наважуються говорити. Причому одним із питань, які турбують мене найбільше, є зв'язок між публічною підтримкою зображення жіночих постатей на купюрах, погрозами зґвалтуванням та обезголовлюванням у твітері* — і, власне, тим, як Телемах принижує Пенелопу.

Моя мета — огляд довгої, дуже довгої історії культурно непростих взаємин між голосом жінки й сферою публічних виступів, дебатів та слухань, тобто політикою у її найширшому сенсі: від офісних нарад до засідань у парламенті. Сподіваюсь, така ретроспектива допоможе нам вийти за межі ярлика

*У липні 2023 року соціальна мережа Twitter змінила назву та лого на X.

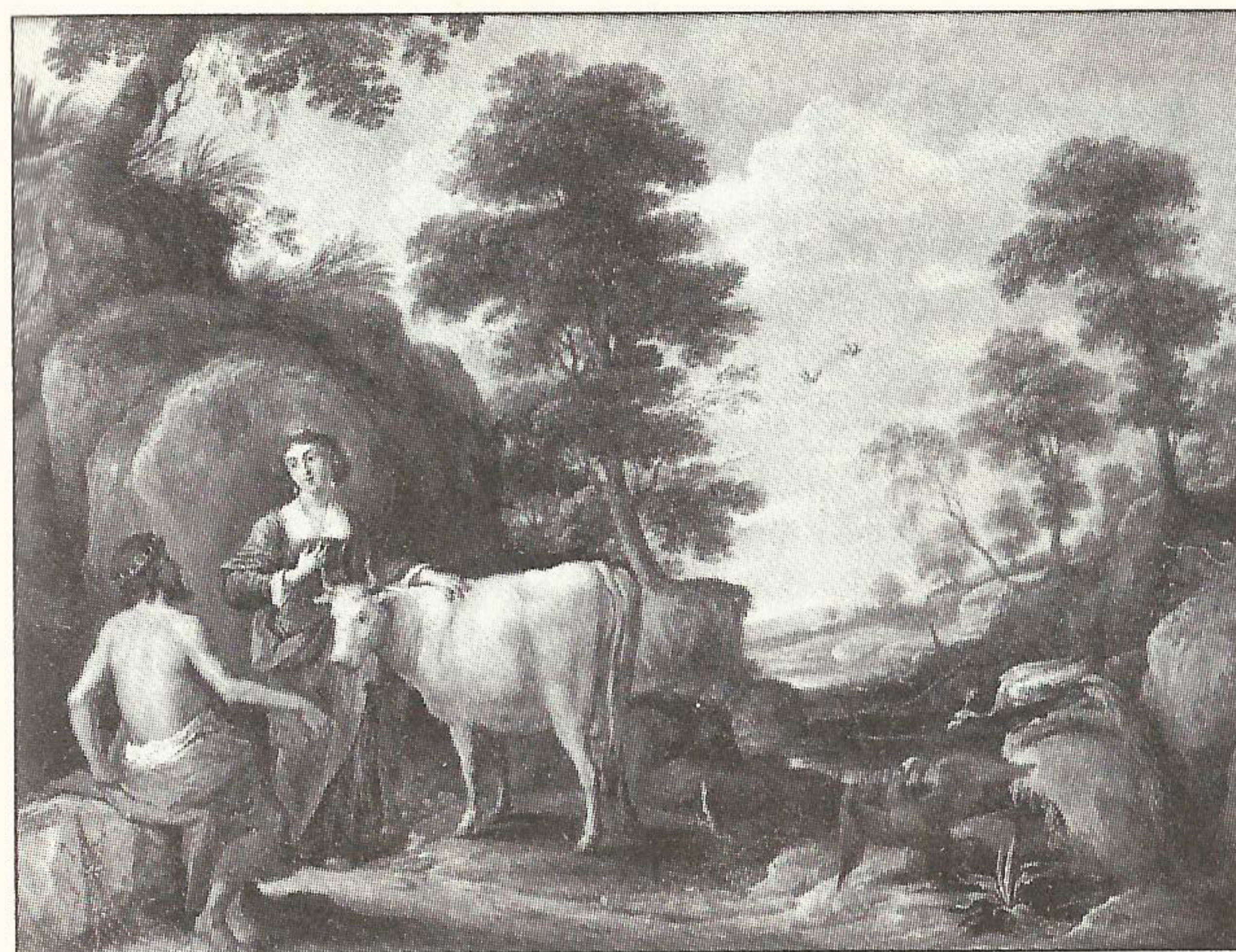
«мізогінія», яким часто розкидаємось наліво і направо. Безсумнівно, ці прояви, які ми часом бачимо, можна назвати і жінконенависництвом (справді, важко підібрати доречніше слово, коли після участі у дискусії на телебаченні отримуєш купу реплаїв і згадок, у яких твої геніталії порівнюють із гнилими овочами). Проте якщо ми хочемо зрозуміти і змінити той факт, що жінкам досі доводиться платити аж таку високу ціну за право бути почутими (навіть якщо їм не затикають рота прямо), то варто визнати: ситуація дещо складніша, і їй передує тривала історія.

Телемахів вибух гніву став лише першим прикладом у довгому переліку переважно успішних спроб в античній культурі не просто виключити жінок з публічної сфери, але й вихвалитись цим «подвигом». Скажімо, на початку IV ст. до н. е. Арістофан випи- сав цілу комедію навколо неймовірно «дотепної» фантазії про те, як жінки перебрали на себе правління державою. Частково комізм твору будувався на тому, що жінки не вміли як слід

ЖІНКИ ТА ВЛАДА

виступати перед публікою — чи радше їм було не до снаги адаптувати свої особисті розмови (які, відповідно до твору, оберталися головню навколо сексу) до пишномовного викладу чоловічої політики. Звертаючись до римської літератури, варто виокремити «Метаморфози» Овідія — видатну епічну поему, написану на базі античної міфології, про те, як люди змінювали форму. Певно, це найвпливовіший у західному мистецтві літературний твір після Біблії — і тут раз у раз відтворюється ідея позбавлення жінки голосу в процесі її трансформації. Так, Юпітер перетворює бідолашну Іо на корову, щоб вона не могла говорити — тільки мукати; балакучу німфу Ехо карають, позбавивши власного голосу, тому вона стає самим лише відлунням слів інших людей.

На відомому полотні Джона Вільяма Вотергауса німфа закохано дивиться на Нарциса, але не наважується заговорити з ним: основоположник нарцисизму закохується у власне відображення у воді.

3. На полотні Давида Тенірса-старшого (XVII ст.) бачимо, як Юпітер приводить бідолашну Іо — вже у подобі корови — до своєї дружини Юнони, щоб довести їй, що не мав сексуального інтересу до дівчини (а насправді, звісно ж, саме так і було).